

EGY RÉTEGMŰFAJ REPUTÁCIÓJA

Beszélgetés a science fiction szubkultúráról

Lapunk több ízben is foglalkozott már a science fictionnel: közöltünk ismertetést a zsánert képviselő kurrens magyar regényekről (Képes Gábor: *A sci-fi reneszánsza*, 2008/1. szám), valamint áttekintést a hazai sci-fi színtér legfontosabb szerzőiről és intézményes szereplőiről (Paár Tamás: *„Erők és utak” a jövőirodalom jelenében*, 2011/4. szám). Közügy rovatunkhoz ezúttal a Szépirodalmi Figyelő és a Fiala Írók Szövetsége által közösen szervezett *Nagy sci-fi reboot* című rendezvény (Akvárium Klub, 2012. december 12.), illetve az ennek keretében megtartott, a science fictionnel mint szubkultúrával foglalkozó kerekasztal-beszélgetés szolgáltatott alapot. A beszélgetés résztvevőivel, Kánai András íróval, az SFmag.hu szerkesztőjével, Kollárik Péter műfordítóval és Németh Attila műfordítóval, a Galaktika irodalmi szerkesztőjével az elhangzottak nyomán Varga Betti készített interjút.

Kezdjük ott, hogy milyen könyveket sorolnátok a sci-fihez. H. G. Wellst például hová helyeznétek: a zsáner határára olyan szerzőként, aki pusztán motívumokat használ, vagy ellenkezőleg, igazi sci-fi írónak tartjátok?

Kánai András (K. A.): Talán az segít a leginkább, hogy a szerkesztők mit fogadnak el sci-finek. A legrangosabb amerikai magazinok, az Analog vagy az Asimov's úgy fogalmazzák meg, hogy a sci-fi olyan történet, amely összezuhan, ha elveszük belőle a tudományos-fantasztikus elemet. Vagyis a sablonok, elemek, űrhajók nemcsak ráaggatott díszekként működnek, hanem a világgép, a tartalom szerves részét képezik.

Németh Attila (N. A.): Kicsit vitatkoznék. Nem vagyok biztos abban, hogy ezek a meghatározások működőképesek. Nem hiszem, hogy érdemes határvonalakat húzni, ragaszkodni valamilyen tipológiához.

H. G. Wellsnek például nagy szerepe volt a sci-fi térnyerésében, egyáltalán a mai sci-fi kialakulásában. Kis túlzással azt mondhatnám, élete fő művei mind sci-fik. Akár programteremtőnek is tekinthetjük a 19. század végén, a 20. század elején, aki a sci-fi minden nagyobb toposzát felmutatta és továbbadta az utódoknak.

Mikor jelent meg az első magyar sci-fi?

N. A.: Jósika Miklós 1847-es apokaliptikus műve, a *Végnapok* talán az első, amely több sci-fi elemmel is él. Jókaitól az 1874-es *A jövő század regénye* már abszolút sci-fi, mert eleve egy utópisztikus jövőképet rajzol fel olyan tudományos vívmányokkal, amelyek szintén a jövőbe mutatnak.

Ellentmondásosnak látszik, hogy a magyar hagyomány ilyen mélyre nyúl vissza, a sci-fi mégis határterületnek számít a mai piacon és a recepcióban. Mire vezethető ez vissza?

K. A.: A magyar és az angolszász hagyomány alapvetően különbözik. Az angolszászok tudatosan alakították a piacot: Hugo Gernsback szerkesztő észlelte az igényt, és az Amazing Stories magazin 1926. áprilisi számában megjelentették Verne, Poe, Wells tudományos-fantasztikus történeteit. Onnantól indult el a sci-fi különválása. A magyar irodalomban ez nem történt meg. Karinthy különös történeteinek például senki sem csodálkozott. Nálunk természetesebb, hogy valaki hasonló témákhoz nyúljon, az átjárás is szélesebb, a szépírók is gyakran választják a sci-fi tematikát.

N. A.: Az amerikai magazinok sci-fi kultúrája Európában nem volt jellemző; talán Svédország az egyetlen, ahol komolyan vezettek sci-fi magazint. A magazinok köré kezdett el aztán szerveződni a rajongótábor. Magyarországon azonban ha valaki éppen sci-fit írt, megjelenhetett bárhol, akár a Nyugatban is. A zsáner hanyatlása 1945 után kezdődött: a sci-fit besorolták az ifjúsági irodalomba, ismeretterjesztő kalandregénynek tartották. Ez speciálisan szocialista jelenség volt, a szovjetektől indult el, hogy ezzel valamilyen pozitív jövőkép felé tolják az ifjúságot. Abszolút propaganda lett. Ezt nyögjük a mai napig: egy komoly ember legfeljebb azt vallja be, hogy tizenévesen olvasott ilyeneket, felnőttként már nem büszkélkedik ezzel.

K. A.: A rajongótáborok mégis fontosak. Nincs még egy olyan tematika, ami ekkora rajongást váltana ki: a sci-fit azért nevezhetjük a 12 évesek irodalmának, mert a jó művek sajátja a csodajelleg: úgy színpantanak be felnőttként is, ahogy a tizenéveseket a legnagyobb olvas-

mányaik. A rajongók Amerikában a magazinokon keresztül felvették a kapcsolatot egymással, megszervezték magukat, és így erős, összetartó közösségek jöttek létre. Ha megnézünk egy nemzetközi világtalálkozót, azt látjuk, hogy a sci-fi a mai napig népszerű minden korosztály körében. Furcsa szektaként viselkednek, speciális nyelvel, szokásokkal. Ez eleve nem működhetett nálunk a kommunista hatalomátvétel után, hiszen négyenél több ember az utcán már csoportosulásnak számított.

Akkor mondhatjuk azt, hogy az összezárt rajongók maguk is felelősek abban, hogy a sci-fi inkább szubkultúra maradt? Egyáltalán hogyan értékelték ezt a jelenséget?

Kollárik Péter (K. P.): A Gernsbackék által elindított folyamat, a magazinokra épülő rajongótábor kitermelt egy felnőtt nem képes réteget, akik akkor, tizenévesen rácsodálkoztak valamire, és ötven-hatvanévesen sem tagadják meg ezt. A szervezetségük miatt könnyen találtak maguknak megértő társaságot, így nem is kellett felnőniük. Magyarországon viszont két olvasója van a sci-finek: aki gyerekkora olvasmányaként tekint rá, és aki felnőttként is fogyasztja, de az igényesebb, átgondoltabb műveket keresi. A magazinkorszakban a kaland volt a sci-fi legerősebb jellege. Ma ezt visszafogják, és azt mondják, van kalandos, van karakterközpontú és van elvont sci-fi történet. Nemcsak a hagyományos szépirodalomtól vált el élesen, de már a zsáneren belül is jelentkezik a szekértáborozás.

N. A.: Ez az oka annak, miért nincs utánpótlás. A tizenéveseket a nehezebben befogadható történetek kevésbé ragadják meg. Régen senki sem kifogásolta azt, hogy 130 oldal izgalmat kap, ma már csak legyintenek az ilyenre. A szerzők éppen ezért olyan könyveket írnak, amelyek bonyolult világgéppel dolgoznak, még képletekkel is telerakják ezeket, a végeredmény pedig egy furcsa és nehezen olvasható szöveg. Vagyis éppen az hiányzik ma, amivel újabb rajongókat lehetne szerezni a zsánernek.

Van esélye a sci-finek arra Magyarországon, hogy lerázza magáról a „12 évesek műfaja” besorolást? Kiadói szemmel hogyan látjátok: lehet úgy boldogulni a piacon, hogy a zsánernek nincs számottevő utánpótlása a felnőtt olvasók körében?

N. A.: Önellentmondás a mai tinédzserekre építeni a könyvkiadást, amikor körükben jelentősen esik vissza az olvasás mennyisége. A rendszerváltás előtt az államilag dotált kiadók felvállalhattak egyfajta kul-

túrmissziót: ha fontosnak tartottak egy szerzőt, a teljes életművét kiadhatták. Azonban éppen azért, mert kevésbé volt színes a sci-fi kiadók világa, az ízlésből fakadó döntéseket jobban megéreztük. Kuczka Péter a hetvenes évektől nagyon sokat tett azért, hogy a színvonalas sci-fi Magyarországon is megjelenjen. De nem adta ki például az egyik legfontosabb szerkesztőt, Asimov felfedezőjét, *A dolog* íróját, John W. Campbell, mert látott egy fényképet, amin az asztalra feltett lábbal szivarozott, és ezt visszatetszőnek találta. Ma a vállalkozói szellem dominál: a kiadók nem az olvasók igényeit tartják szem előtt, sokszor előfordul, hogy belecsapnak például egy trilógiába, de az első kötet után egyszerűen félredobják, ha nem úgy működik, ahogy várták. Ez persze zavarja az olvasókat. A Galaktikánál kiadtuk M. John Harrison *Fény* című regényét; Harrison mindegyik kötete sci-fi irodalmi díjakat nyert, a *Fényből* már egy trilógiát írt, de képtelenek vagyunk megjelentetni, az első rész beragadt.

K. A.: A sci-fivel foglalkozó kiadók pályázni sem igen tudnak. Mindenki azt hiszi, hogy ahol sci-fit adnak ki, ott a szerkesztőség tagjai aranyozott Mercivel járnak már egy év múlva, holott egyáltalán nem. Ez egy rétegműfaj. A reputációja egyre jobb, a kritikusok sem csak csipesszel nyúlnak hozzá. Újra érdekes a szépíróknak is, legutóbb például Dragomán György közölt novellát a Galaktikában. De a finanszírozásra a kiadók nem tudnak forrást kérni, maguknak kell előteremteniük, így viszont nem fér bele az, hogy belevágjanak a legújabb trendekbe vagy egy-egy amerikai szépirodalmi sci-fi megjelentetésébe, mert az tényleg annyira rétegirodalom, hogy nem lehetne háromezer példányban eladni.

Láttok arra lehetőséget, hogy a sci-fivel ugyanaz történjen, mint az utóbbi öt évben a magyar krimivel?

K. A.: Történt egy dolog: Kondor Vilmos Magyarországon jött valaki, aki írt egy olvasmányos, kiemelkedő könyvet a zsánerben. A magyar sci-fi a rendszerváltozás óta nem tudott olyan könyvet kihozni, amire a magyar irodalmi mainstream azt mondta volna: na ez az! Hozzá kell tenni, a krimi könnyebben olvasható, mint a sci-fi a fegyvergyűlkével meg a többi hasonló tudományos spekulációval.

N. A.: Régen is remek magyar krimik születtek Ungvári Tamástól Lengyel Péterig. Minden tematika vagy zsáner akkor tud kitörni a maga gettójából, ha elkezdli izgatni a közönséget. Ha az olvasók felfokozott érdeklődése és egy új, jó könyv megjelenése egybeesik, hirtelen

megteremtődik egy szerző vagy zsáner piaca. Manapság ezt a folyamatot egyre inkább a filmek indítják el: a skandináv kriminek is kellett egy jelenség, *A tetovált lány*, ami lökést adott neki. A nagy költségvetésű, látványosabb krimi-, vámpír- vagy disztópikus filmek keltették fel az érdeklődést a könyvek iránt.

De a magyar piacra is jellemző, hogy a legnézettebb mozifilmek nagy részét a tudományos-fantasztikus műfaj adja, mégis rétegirodalom maradt a sci-fi.

K. P.: Azért egy filmet könnyebb a közönségnek feldolgoznia, ahhoz elég két óra. A sci-fi filmeket az is megnézi, aki egyébként nem olvas, hiszen ezek nagyon látványosak, általában a legújabb technikával készülnek.

N. A.: Ha belegondolok, minden más zsáner esetében ugyanaz történik a filmen, mint a könyvben. Egy vadnyugati regény nem sokban különbözik a westernfilmtől. A sci-fi filmeknél azonban már a forgatókönyv kárára megy a látványkényszer, gyakran egyáltalán nem lényeges a sztori.

K. A.: A sci-finek besorolt filmek nagyon egyszerűek. Asimov klaszikus regénye, *Az alapítvány* nem látványos, abban csak spekulálnak, mint általában egy jó sci-fiben. Ha megfilmesítenék, a filmben csak beszélő fejek lennének galaktikus háttér előtt. De hogy visszatérjek a kiinduló kérdéshez: Magyarországon az az első számú probléma, hogy nem olvasnak kortárs regényeket, így nem is tudják, milyen tendenciák vannak. Mondok egy konkrét példát. A sci-fi irodalomnak az utolsó nagy hulláma, trendje az 1980–81 körül indult kiberpunk. William Gibson *Neurománc* című, nagy hatású, programadó regénye 1984-es, a mainstream is felfigyelt rá. Ez a könyv 1992-ben jelent meg Magyarországon. Vagyis a magyar szerzők nem szocializálódtak megfelelően – olyan ez, mintha egy magyar szépíró nem olvashatná a mágikus realizmust.

Mennyire egyértelmű ma, hogy sci-fit olvas az, aki például az 1984-et tartja a kezében? Mert azt mondjátok, kevesen olvasnak sci-fit, de közben mégsem: a kötelező, ajánlott olvasmányok egy része is ide sorolható.

N. A.: Az 1984 kötelező olvasmány, de fel sem merül, hogy sci-fi volna. A fiaméknak nyolcadikban feladták ajánlottként a *Galaxis útkalauz stopposoknak* című könyvet, de fel sem merült, hogy ez sci-fi. Amerikában is ez a keserűség oka: akik felemelkednek közülük, őket

úgy kezelik, hogy ugyan sci-fit írnak, de annyira jól, hogy az már több annál. Hiába alkot valaki kiemelkedően, nem jó sci-fiként, hanem jó irodalomként jegyzik meg. Ezzel a félreértések, sztereotípiák erősödnek csak. Ha egy kívülállóhoz odamegyek, és beszélgetés közben kiderül, hogy mivel foglalkozom, az az első kérdés, hiszek-e az ufókban és be szoktam-e öltözni. Az emberek nem tudják hova tenni, hogy egy felnőtt, komoly ember sci-fit olvas. A sci-fi rajongóinak mindig volt persze egy ilyen szelete, és mivel ez a leglátványosabb, legkirívóbb, mások ezt látják, ebből indulnak ki.

A sci-finek tehát kevés az olvasója, a magyar piacon beragadnak még az angolszász szerzők nagy könyvei is, és elvesztette a 20. század első felében birtokolt pozícióját. Nem veszi mindez kedvét a magyar szerzőknek attól, hogy a zsánerben alkossanak?

K. A.: Kevesen írnak, évente négy-öt regény születik, és kevesen élnek meg belőle. A magyar sci-fi keresi a hangját, kísérletezik a stílusokkal, sablonokkal. Azt már szerencsére egyre többen látják, hogy a sci-fi nem csak annyi, hogy 2500-ban kell játszódnia és kell bele egy úrhajó. Két író tartok kiemelkedőnek: Markovics Botondot és László Zoltánt. Mindketten magyar helyszínt, magyar szereplőket, magyar vonatkozásokat használnak a regényeikben, ezt megspékelik a sci-fi tematikus elemeivel. Novellisták többen vannak, és a Galaktika az egyetlen, ahol publikálhatnak, így onnan kell majd kijönnie egy erős regényírónak.

N. A.: Nagyon kevesen írnak jó könyveket, még kevesebben jó sci-fit, de azért bővíteném a listát. Regényben valóban kevesen gondolkodnak, az ok nagyon egyszerű: Magyarországon aki írni szeretne, annak általában nincs rá ideje a napi munka mellett. Novellára igen, regényre nem. És az igazi kihívás még csak az első regény után következik: lesz-e olyan második, amit érdemes kiadni.